SPIRITUALITATEA PUSTIEI: O ŞCOALĂ A RĂGAZULUI

Lect. univ. dr. Daniel LEMENI

Abstract:
This paper is about staying put and paying attention. In a world that is characterized by unprecedented mobility and speed, we believe that the most important thing most of us can do to grow spiritually is to stay in the place where we are. In other words, we need to recover the wisdom of stability or leisure.
Keywords: *Desert Fathers, wisdom, desert, stability, asceticism*

Una din cele mai grave boli ale lumii actuale, poate cea mai gravă, e oboseala de viaţă (*taedium vitae*), această zeiţă a lumii contemporane cum a numit-o la un moment dat teologul francez Oliver Clément. Omul de azi e acaparat de dimineaţa până seara de tot felul de urgenţe şi griji imediate, el fiind aproape tot timpul ocupat[163] cu rezolvarea unor probleme extrem de presante, motiv pentru care nu-şi mai permite, ca odinioară, acele momente de mici răgazuri în care el poate să se consacre unor dezbateri interioare. Într-un cuvânt, lumea de azi alungă *timpii morţi*, iar unul din simptomele cele mai evidente ale acestei boli moderne este oboseala inimii (*taedium cordis*).

În acest ritm extrem de alert şi epuizant al lumii moderne în care omul este mereu confiscat de tot felul de obligaţii şi urgenţe exterioare lipsesc două componente esenţiale care pot contribui la o viaţă împlinită: *răgazul* (*otium*) şi *singurătatea*. Însă indiferent de epoca în care trăieşte fiecare om resimte într-un fel sau altul nevoia de a se decupla de la tumultul zgomotos al lumii pentru a se bucura de episodul nutritiv al unei confruntări solitare cu adâncurile sale. Aşa cum în mări sau oceane întotdeauna apa este mai agitată la suprafaţă, iar cu cât ne îndreptăm mai înspre adâncuri apa devine mai liniştită, în mod similar, cu cât omul se retrage mai mult din agitaţia vieţii exterioare cu atât mai mult sufletul său începe să se liniştească. În acest caz

[163] A fi extrem de ocupat înseamnă până la urmă a „nu avea stare", or aceasta reprezintă exact opusul stării de linişte (*hesychia*). Cel care se mişcă în mod excesiv nu se poate interioriza sau preocupa de sine însuşi, astfel încât neliniştii şi agitaţiei omului de azi, spiritualitatea monahală îi propune acea trezvie ascetică (*nepsis*) şi *isihie* a sufletului: „Opriţi-vă (adică, „Liniştiţi-vă") şi cunoaşteţi că eu sunt Dumnezeu" (*Psalm* 45, 10). Despre practicarea *isihiei* în lumea contemporană, vezi Norris J. Chumley, *Tainele rugăciunii lui Iisus. Trăind prezenţa lui Dumnezeu: pelerinaj în inima unei străvechi spiritualităţi*, trad. de Dragoş Dâscă, Editura Doxologia, Iaşi, 2012; Kallistos Ware, *Rugăciune şi tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, Editura Christiana, Bucureşti, 2003.

fiecare om are nevoie de anumite momente în care fervoarea acţiunii exterioare trebuie să fie înlocuită de liniştea unei stări interioare.

Din *Pateric* aflăm la un moment dat că un avva a fost vizitat de trei asceţi care i-au pus următoarea întrebare: „ce a realizat cu fără-de-grija lui întru acea pustie?". Bătrânul a mers la o baltă, şi luând apă cu un vas, a turnat şi a umplut un pahar de apă, şi le-a adus-o, zicându-le : „Căutaţi, fraţilor, şi vedeţi bine cum este această apă. Şi apa era tulbure, pentru că atunci o luase din baltă". Zis-a lui fraţii: „O vedem că este tulbure". Şi punând-o să stea un pic, s-a limpezit asemenea cristalului. Atunci luând-o aşa limpede, iarăşi le-a arătat-o lor, zicând: „Căutaţi acum, fraţilor, şi vedeţi apa care era tulbure cum s-a limpezit". Iar ei căutând, se minunau, că îşi vedeau într-însa ca în oglindă feţele lor. Atunci le-a zis lor: „Vedeţi, fraţilor, şi înţelegând să cunoaşteţi că precum aţi văzut apa aceasta cum era mai întâi tulbure şi întunecată, iar acum o vedeţi limpede şi luminată, aşa este şi cel ce trăieşte în lume cu oamenii – de tulburarea gâlcevilor lumeşti este tulburat şi întunecat, şi nu îşi vede păcatele şi răutăţile sale. Iar dacă iese din grijile lumeşti şi se aşează la loc liniştit, atunci i se limpezesc inima şi mintea şi toate simţirile sale. Şi atunci îşi vede şi îşi cunoaşte păcatele şi răutăţile sale"[164].

Prin liniştea şi tăcerea sa, deşertul ne permite să ne vedem pe noi înşine aşa cum ne putem vedea faţa într-o apă liniştită. Altfel spus, în singurătatea austeră a deşertului ascetul şi-a putut examina inima cu toate slăbiciunile ei, el s-a putut vedea şi cunoaşte aşa cum este cu adevărat: „Imaginaţi-vă un lac liniştit peste care suflă o briză uşoară...Toată suprafaţa lacului freamătă în bătaia vântului şi nu mai oglindeşte nici cerul, nici pământul; cât priveşte însă adâncurile, ele rămân calme, căci nu sunt atinse de această briză. Adeseori şi noi suntem ca acest lac: adâncurile noastre rămân limpezi şi liniştite, dar la suprafaţă se dezlănţuie o asemenea învolburare, încât nu mai avem posibilitatea de a ne aduna gândurile şi sentimentele"[165].

Prin urmare, cu cât omul e mai conectat la dinamica vieţii cotidiene şi mai „angajat" în tumultul vieţii de zi cu zi cu atât mai mult orizontul vieţii sale interioare va dispărea din preocupările sale. Însă, aşa cum ne învaţă Iisus Hristos, uneori oamenii au o nevoie profundă de singurătate, înţeleasă nu atât ca izolare, cât mai ales ca stare de reculegere: „Şi El le-a zis: Veniţi voi înşivă de o parte, în loc pustiu, şi odihniţi-vă puţin. Căci mulţi erau care veneau şi mulţi care se duceau, şi nu mai aveau timp nici să mănânce" (*Marcu* 6, 31).

În acest sens putem spune că ceea ce îi lipseşte omului de azi e tocmai acel „loc pustiu" la care Mântuitorul îşi invita uneori ucenicii, adică acea

---

[164] Cf. *Pateric egiptean*, Editura Sophia, Bucureşti, 2011, pp. 285-286.

[165] Mitropolit Antonie de Suroj, *Taina iertării, taina tămăduirii*, trad. de monahia Anastasia, Editura Reîntregirea, Alba-Iulia, 2010, p. 28.

stare de „singurătate” sau răgaz (*otium*)[166] prin intermediul cărora omul poate accede la identitatea sa profundă, neconjucturală, eliberată de obligaţiile şi urgenţele cotidiene. Bineînţeles răgazul nu e nicidecum o formă de „trândăvie”, ci el implică o intensă activitate spirituală în cursul căreia sufletul are posibilitatea să se „odihnească”.

Dacă astăzi trăim într-o societate extrem de zgomotoasă şi agitată[167], în care momentele de răgaz sunt percepute ca momente de distracţie, momente care nu fac altceva decât să tulbure şi să afecteze sufletul nostru, asceţii din pustie au cultivat un mod de viaţă extrem de simplu, orientat integral spre această „liniştire” a sufletului[168]. În pustie, care înseamnă până la urmă valorificarea intensă a răgazului, graba şi ritmul alert fiind cu totul excluse, viaţa acestor asceţi egipteni poate fi subsumată unui singur imperativ ascetic, şi anume renunţarea la „grija de multe”, un principiu potrivit căruia: „înţelept poate deveni cel liber de grijiile vieţii” (*Înţelepciunea lui Iisus, Fiul lui Sirah* 38, 24)

În mod similar, Sfântul Nil Ascetul afirmă că „ţine de sufletul desăvârşit să fie lipsit de griji şi de cel necredinicios să se chinuiască cu ele. Căci despre sufletul desăvârşit s-a spus că este un <crin în mijlocul mărăcinilor> (*Cântarea Cântărilor* 2, 2). Aceasta îl arată vieţuind fără griji între cei apăsaţi de multe griji. Căci crinul şi în Sfânta Evanghelie este icoana sufletului fără griji”[169]. Viaţa ascetică a Părinţilor din pustia egipteană contestă felul nostru de a ne complica viaţa, deoarece aceşti asceţi din secolul IV ne-au propus un mod de viaţă ce reflectă inversul tuturor valorilor lumeşti pe care societatea de azi le promovează până la exces.

---

[166] *Otium* – timp liber, repaus, viaţă liniştită: anticul *otium* este un timp al construcţiei de sine, un timp care modelează în profunzime ritmul existenţei noastre. Expresia ciceroniană *Otium cum dignitate* înseamnă a te retrage într-o viaţă liniştită. Prin punerea particulei *ne* în faţa lui *otium* vom avea *negotium* (negoţ), care este exact opusul unei vieţi liniştite, adică a fi mereu angajat în ceva.

[167] Omul modern trăieşte într-o cultură a divertismentului, în care este mereu asaltat de informaţii, ştiri, muzică şi publicitate, toate acestea contribuind, în mod semnificativ, la „euforia perpetuă” a lumii de azi, adică la o potenţare excesivă a agitaţiei, neliniştii şi oboselii la care omul face din ce în ce mai greu faţă. E un simptom al lumii de azi faptul că până şi excursiile sau concediile – aşa zisele perioade de „timp liber” ale omului de azi – au devenit aproape la fel de frenetice şi epuizante precum orice altă activitate.

[168] În ziua de azi, deşi medicina protejează şi prelungeşte viaţa, ea diminuează în acelaşi timp rezistenţa la privaţiuni. Dacă omul de azi e complet moleşit de tot felul de comodităţi, dimpotrivă, în pustia egipteană, asceţii îşi impuneau constrângeri extreme: chilia unui ascet conţinea, de obicei, o rogojină aspră, o piele de oaie, un opaiţ, vase pentru apă şi untdelemn (cf. L. Regnault, „Locuinţa”, „Regimul alimentar” şi „Şederea în chilie” în idem, *Viaţa cotidiană a Părinţilor deşertului în Egiptul secolului IV*, Editura Deisis, Sibiu, 2013, pp. 67-118).

[169] Sfântul Nil Ascetul, „Cuvânt ascetic foarte trebuincios şi folositor”, în *Filocalia*, vol. I, Editura Humanitas, 2005, p. 199.

Astfel, dacă societatea pretinde ca cetăţenii ei să fie activi şi productivi, eremiţii deşertului au promovat un „alt set de valori, unde nefăptuirea poate fi cel mai puternic izvor al făptuirii” [170]. Într-adevăr, lumea de azi îi admiră pe oamenii „practici”, ceea ce înseamnă că monahii nu îşi au locul în acest „stup de productivitate” (A. Golitzin).

Ce utilitate lumească poate să aibă Părinţii pustiei, aceşti profeţi ai repausului absolut? Răspunsul este mai mult decât evident: niciuna. Modul lor de viaţă nu se poate justifica după criteriile pragmatice ale lumii de azi. O apoftegmă e extrem de sugestivă în acest sens: într-o zi avva Ammonas a vrut să treacă fluviul Nil, însă corabia se afla în reparaţie. La un moment dat a venit o luntre şi i-a trecut pe toţi cei care se aflau pe mal, mai puţin pe avva Ammonas care a refuzat să se urce. Având cu el un snop de ramuri de palmier, ascetul „s-a aşezat să împletească funie şi s-o despletească, până când s-a dres corabia. Şi atunci a trecut”. Fraţii i s-au închinat şi l-au întrebat: „De ce ai făcut aceasta?”. Bătrânul zice: „Ca să nu umblu tot timpul grăbit de gândul rău, ci să merg încet, cu rânduială, pe drumul lui Dumnezeu (aici e pilda)”[171].

Cât de impresionantă şi de tulburătoare e această diferenţă dintre graba noastră furibundă după acumularea de bunuri şi nepăsarea acestor asceţi faţă de normele pragmatice ale acestei lumi. Asimilarea vieţii duhovniceşti prespune în mod inevitabil o „decuplare” de la ritmul extrem de alert şi trepidant al lumii, asceza pustiei fiind în acest caz un repaus impus în care ascetul învaţă disciplina calmului şi a tăcerii.

Mai mult decât atât, modul de viaţă ascetic sfidează orice logică seculară, deoarece el promovează lipsa oricărui confort, acest pinten al omului trupesc şi pătimaş, care îl ţine atât de legat de această lume. Cât de ciudat sună cuvintele avvei Theodotos într-o societate a abundenţei şi a consumului exagerat, aşa cum e cea de astăzi: „Avva Theodotos a zis: «Lipsa pâinii topeşte trupul monahului». Alt bătrân adăugă: «Privegherile îl topesc şi mai mult»”[172]. Dintr-o altă apoftegmă aflăm că egumenul unei mănăstiri l-a întrebat pe avva Pimen: „Cum pot să dobândesc teama de Dumnezeu?”. Avva Pimen i-a zis: „Cum putem să dobândim teama de Dumnezeu cu burţile pline de brânză şi cu putini întregi de saramură?”[173].

Discrepanţa aceasta dintre *somnolenţa* traiului bun a omului de azi şi *trezvia* ascetică a monahului relevă nu atât o distanţă fizică sau cronologică faţă de lumea noastră, cât una de ordin spiritual.

---

[170] J. Chryssavgis, *În inima pustiei. Duhovnicia Părinţilor şi Maicilor din deşert*, Editura Sophia, Bucureşti, Bucureşti, 2004 p. 38.
[171] Avva Ammonas 6, p. 78.
[172] Avva Theodotos 1, p. 151.
[173] Avva Pimen 181, p. 297.

Prin asceza şi desprinderea de acele lucruri care ne împovărează şi ne complică viaţa, Părinţii pustiei ne învaţă importanţa şi centralitatea răgazului, a începutului, a nevoii de a privi dincolo de imediatul vieţii.

Cu alte cuvinte, dacă în lume omul este mereu prins între diversele activităţi cotidiene – *menghina* lumii – , care îi acaparează timpul şi întreaga energie, deşertul relevă în schimb o imagine simplă a vieţii, una în care ascetul percepe extrem de diferit scurgerea timpului. Dacă societatea de azi, în numele randamentului şi al eficienţei sociale, repudiază momentele de răgaz sub pretextul pierderii de timp, în viaţa ascetică, „timpii morţi" sunt tot atâtea clipe de sporire duhovnicească[174].

În acest sens, apoftegma avvei Sisoe e extrem de edificatoare: avva Sisoe l-a întrebat pe un frate: „Ce faci?". El a răspuns: „Îmi pierd timpul, părinte". Bătrânul îi zice: „Eu îi mulţumesc lui Dumnezeu chiar şi când îmi pierd timpul"[175]. Tensionaţi şi irascibili, indispuşi şi extrem de suprasolicitaţi, astăzi nu mai ştim „să ne tragem sufletul", de aceea Părinţii pustiei pot fi consideraţi ca fiind profeţii răgazului mântuitor. Fiecare om are nevoie şi trebuie să-şi acorde, măcar din când în când, scurte perioade răgaz, adică acele clipe sau momente în care nu are absolut nimic de făcut, ci doar să stea cu el însuşi şi cu Dumnezeu, aşa cum ne îndeamnă avva Alonios: „Dacă omul nu va spune mereu în inima sa: numai eu şi Dumnezeu suntem pe lume, nu-şi va găsi liniştea"[176].

Din păcate, în viaţa trepidantă de azi, aproape că nu te mai poţi bucura de tihna singurătăţii. De aceea, Părinţii deşertului au considerat că mijlocul cel mai bun prin care ascetul evită orice distragere şi tulburare exterioară e acela de a păstra un timp în care să se dedice tăcerii şi singurătăţii. Acest timp consacrat singurătăţii e, aşa cum spune avva Antonie, ca marea pentru peşte, adică mediul său vital: „După cum peştii (mor) dacă întârzie pe uscat, tot astfel călugării care întârzie afară din chilie ori îşi pierd vremea cu cele lumeşti se îndepărtează de puterea isihiei. Aşadar, după cum peştele trage la mare, tot aşa şi noi trebuie să tragem la chilie, să nu zăbovim pe afară uitând de paza lăuntrică"[177]. Desprinşi de zgomotul şi agitaţia cotidiană, Părinţii pustiei au cultivat un mod de viaţă *ritmat*, în care timpul cantitativ (*chronos*) este mai puţin important decât timpul sfânt (*kairos*).

Desigur, această ritmare a vieţii ascetice exclude tot ceea ce ţine de pragmatism sau eficacitate materială, accentul fiind pus aici pe împlinirea spirituală. Aceasta revine la a spune că modul de viaţă ascetic se aseamănă

---

[174] Despre viaţa monahală ca repaus impus, ca disciplină a calmului şi tăcerii, vezi Jean Leclercq, *Otia monastica: études sur le vocabulaire de la contemplation au Moyen âge*, Studia Anselmiana, vol. 51, Herder, 1963.

[175] Avva Sisoe 54, p. 337.

[176] Avva Alonios 1, p. 90.

[177] Avva Antonie 10, p. 45.

cu arta grădinăritului, o artă în care, după cum ştim, nu te poţi bucura de roade dacă nu ştii să aştepţi. De aceea, dacă orice fruct are nevoie de timp pentru a se coace, cu atât mai mult omul are nevoie de o lungă perioadă de timp pentru a atinge maturitatea spirituală.

Din perspectiva lumii moderne acest „timp de coacere" e aproape exclus din orizontul vieţii contemporane, deoarece viaţa omului se desfăşoară acum după normele eficienţei pragmatice şi ale randamentului, norme care îi instituie pe Părinţii deşertului în postura unor mari excentrici: „Ucenicii avvei Visarion au povestit că viaţa lui a fost ca viaţa unei păsări... trăind tot timpul netulburat şi fără a se îngriji de nimic. Nu se preocupa nici de casă, sufletul lui nu părea stăpânit de pofta de a locui într-un loc sau într-altul, nici de nesaţiul de mâncare, nici de zidirea de case, nici de distracţia cărţilor. S-a dovedit întru totul eliberat de patimile trupului... şi îi plăcea să rătăcească de multe ori prin ţinuturile pline de nisip şi nelocuite"[178].

De aceea, se cuvine să accentuăm ca o concluzie faptul că, deşi tehnologia modernă – pusă aproape integral în serviciul consumerismului –, ar putea transforma deşertul într-un loc mult mai util şi confortabil, trebuie să ne rugăm însă ca omul de azi să nu uite această cale a deşertului, o cale prin intermediul căreia putem dispune de răgazul necesar care să ne permită stăpânirea patimilor: „Câţiva fraţi s-au întâlnit, odată, la avva Iosif. S-au aşezat şi, în vreme ce ei puneau întrebări, el se bucura şi le spunea, plin de ardoare: <Azi sunt rege. Mi-am stăpânit patimile>"[179].

Din această perspectivă Părinţii pustiei au fost într-adevăr excentrici, ceea ce înseamnă că ei au mutat centrul de greutate *dinspre duhul lumii* înspre *lumea duhului*. Aşa cum vom vedea în secţiunea următoare această *lume a duhului* se va reflecta cel mai bine pe faţa ascetului.

[178] Avva Visarion 12, pp. 99-100.
[179] Avva Ioan de la Panefisi 10, p. 182.